

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ (1978) Budapest

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ

Észrevételek és javaslatok a közoktatás rendszerének korrekciójához IV.

„A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.”

(József Attila: *A Dunánál*)

Négy hónappal ezelőtt, a Kortárs márciusi számában jelent meg tanulmányom első része. Azóta sokféle észrevétel, kérdés, vélemény érkezett hozzám a publikáltakkal vagy éppen a folytatással összefüggésben. Többször utaltam már a közoktatás problémáival kapcsolatban arra, hogy a meglévő gondolkodásmód megváltoztatásához erős társadalmi és szakmai kontrollra lenne szükség, valamint valós problémák köre szerveződő és érdemi vitát generáló egyeztetésekre. Sőt, írásom bevezető elemében már azt is megfogalmaztam, nem várthat tovább magára egy konszenzuson alapuló, kormányzati ciklusokon átívelő célrendszer és egy valóban releváns, a kor kihívásaira válaszokat adó oktatási koncepció megalkotása, amely többek között megnyugtatóan rendezi végre a méltatlan helyzetben lévő pedagógustársadalom problémáit. A rendszerváltást követő évtizedek során az oktatásnak többek között azért sem sikerült megfelelően reagálnia a társadalmi változásokra, mert hiányzott az említett politikai támogatás, megrendelés és vízió, másrészt amikor mégis történt valami, az szinte csak és kizárólag elsietett és türelmetlen átalakítások során valósult meg. Ráadásul a folyamatos „modernizációs” kényszereket valójában soha senki sem készítette elő alaposan, és nem is adaptálta a magyar viszonyoknak megfelelően. Egyetlen közös elem, avagy következmény azonban mégis volt ezekben a kísérletekben (bár nyilvánvalóan árnyalatnyi különbségek akadhettek közöttük), méghozzá a konszenzust és az egyeztetéseket nélkülöző, pusztán a politikai elitek játszmáinak színterén maradó, erőszakosan meghozott, így jogosan vitatható döntések állandósága. Félreértés ne essék, a folyamatok jelentős részében egy ideig mindenki látszólag kellő figyelmet fordított a valójában névleges és álcázott konzultációkra, mondván, konszenzus tapasztalható a kérdésben. Egy idő óta már különösebben a látszat sem számít.

Írásom folytatásában, részben az említett észrevételektől inspiráltan, éppen ezekre, egyrészt a hön áhitott társadalmi és szakmai egyeztetések folyamatára, másrészt a várva várt együttműködés és kooperáció lehetőségeire szeretnék reflektálni. Az ugyanis ma már senkinek sem lehet kérdéses, hogy valamit végre tenni kell. Bármennyire is közhely, mégis elengedhetetlenül fontos tény (bár jelenleg inkább a fikció világát jelenti), hogy egy olyan oktatási koncepciónak, amely a társadalmi, gazdasági és munkaerő-piaci változásokra minden helyzetben reagálni tudó, kreatív és sokoldalúan művelt társadalomról szól, a legfontosabb feltétele éppen a vízió iránti igény lenne. Mivel az elmúlt évtizedek mechanizmusai és trendjei súlyos szereptévesztést mutatnak ezen a téren, határozottan deklarálnunk kellene, hogy nem az emberek vannak a politikáért, hanem a politika jelenti azt a szolgálatot, amely az emberek boldogulását hivatott elősegíteni. A mindenkori kormányzás oktatáspolitikai fókuszja és célrendszere nem merülhet ki pusztán a hatalom közelébe kerültek fantazmagóriáinak végrehajtásában, hanem csak és kizárólag egy releváns, társadalmi és szakmai konszenzusra épülő koncepció megvalósítását tűzheti ki feladatánaként. Nem erőszakosan és széles társadalmi rétegek érdekeit sértve, nem kirekesztve és megbélyegezve, hanem megfontoltan, átgondoltan, számos tudományterület tapasztalataira és mérési eredményeire hagyatkozva.

A társadalmi nyilvánosság szerepe, stílusa és minősége természetesen összefügg az adott ország politikai kultúrájával. Ideális esetben az emberek aktívan élnek a társadalmi nyilvánosság adta

jogukkal, azaz fontosnak tartják véleményük kifejezését és képviselését. Ennek megerősítéséhez azonban szükség lenne egy önmagát korlátozni képes elitre, a politika és az állampolgárok viszonyrendszerében értelmezve pedig egy paternalista fordulatra, amelynek kialakításában éppen az oktatásra hárulhatna komoly feladat, hiszen többek között arra kellene ráébreszteni az embereket, hogy a demokráciában döntéseiknek valós tétje és egyértelmű következménye van.

Teljesen nyilvánvaló, hogy ebben a folyamatban komoly szerep és felelősség hárul a civil szférára is. Az emberek véleménye és meglátásai ugyanis nem veszélyt és kikerülendő konfliktushelyzetet jelentenek, hanem a polgári öntudat, a demokrácia iránti igény megnyilvánulását. Vajon lehet-e más célja, feladata, missziója az elhivatott, a polgárokért felelősséget érző és vállaló politikai elitnek, mint a köz ügyein való együttes töprengés támogatása, a megoldás felé vezető folyamatok elősegítése? Első lépésként éppen elegendő lenne felvázolni és elmondani, valójában mi a döntéshozók terve az oktatással, milyen szerepet szánnak a szektornak, mondjuk, az elkövetkező 30-40 évben, mit gondolnak, a társadalom előtt álló kihívásokra részben választ adhatnak-e az oktatás orvosolandó problémái.

Persze ebben a stratégiaalkotási folyamatban ildomos lenne megszólítani az embereket is, érdemes lenne meghallgatni a véleményüket például arról, milyen ideákat, vágyakat fogalmaznak meg, miféle társadalomban kívánnak élni, hogyan képzeli el gyermekeik jövőjét. Ez önmagában még nem jelent koncepcióalkotást, de olyan valós társadalmi megrendelést igen, amelyből, kiegészítve a szakma véleményével és tanácsaival, valamint az érintett tudományterületek empirikus kutatásaiban felgyülemlett tapasztaltok aktív és hasznos beépítésével, már átfogó és megvalósítható stratégia alkotható. Az, hogy mi történik az oktatással, közös ügyünk, ezért a helyzet rendezése nem fog menni társadalmi párbeszéd nélkül.

A társadalmi és szakmai egyeztetések részeként mindenképpen szót kell ejteni arról, hiszen alapvető kérdésnek számít, miként érvényesülhetne a szubszidiaritás elve a közoktatásban. A döntési folyamatokat főként azok megvalósíthatósága és relevanciája kellene, hogy meghatározza, nem pedig egy távoli központ láthatatlan íróasztalán zajló protokolláris eljárásfolyam. Bármelyik irányból szemléljük a rendszert, akár a praxis, azaz az iskola, akár a működtetés és az irányítás felől, teljesen világos: számos zavar és konfliktus oka éppen az, hogy nem a megfelelő szinten és nem a megfelelő pozícióban álló személyek mondják ki a végső szót. Ugyanúgy nem szerencsés, ha valaki alaposabb ismeretek és kellő rálátás nélkül, azaz „messziről jött emberként” akar egyedi és lokális folyamatokat befolyásolni, mint ahogy az sem, ha csupán egyetlen konkrét nézőpont ismeretében szeretne általános és mindenkire vonatkozó szabályokat alkotni. Számos olyan kérdés van, amelyet helyben nem csupán egyszerűbb, de ésszerűbb is megoldani, ráadásul kifejezetten felesleges napokat vagy akár heteket várni egy bizonytalan központi reakcióra. Az oktatás túlzott centralizálása nem pusztán félelmet generál, de valójában semmiféle racionális érv nem indokolja azt. Az ilyesféle törekvések helyett esősorban a pedagógusok szakértelmében és az intézményvezetők hozzáértésében kellene bízni, hagyni kellene, hogy szabadon átgondolhassák, mi a legjobb nekik és a diákjaiknak. Elegendő kontroll lehetne a megfelelően működtetett munkaközösség belső koherenciája (matematika, fizika, magyar, biológia, történelem stb.), a pedagógiai és minőségbiztosítási garanciát pedig a tanári kar által választott szuverén igazgató és helyettesei biztosíthatnák. A vázolt állapot elérése érdekében persze előbb meg kellene változtatni a tanárképzés rendszerét, de ígérem, most nem kezdem újra a régi lemezt, korábbi írásaimban többször utaltam már ennek fontosságára. Azt azonban világosan látni kell, hogy a központosítással szemben felmerülő kétségek nem pusztán filozófiai természetűek, azaz nemcsak arról szólnak, hogy fontos-e számunkra a tanszabadság vagy sem, sőt, komoly bajokat jelez, ha ez bárkiben releváns kérdésként, negatív előjellel felmerül. Az elméleti megközelítésen túl ugyanis kifejezetten pragmatikus ügryről van szó, amely az oktatás rendszerének hétköznapi működését befolyásolja. De, hogy még konkrétabb legyen, amiről írok, a beszűkült és lényegében ellehetetlenült tankönyvpiac példája tökéletesen illusztrálja a problémát. Ha valaki esetleg nem értene, miért és miként jelenthet ez gondot, annak tudnia kell, hogy a megfelelő tankönyv kiválasztása egy szaktanár számára azért látszólagos döntés, mert egy olyan lista áll rendelkezésére, amelyben tantárgyanként és évfolyamonként csupán két-három variáció szerepel. Természetesen nem önmagában a szabályozással és a rendszerezéssel van baj, hiszen minden szereplőnek az átláthatóság és a minőség az érdeke, hanem azzal, ha ebben a folyamatban sokkal inkább

politikai, ideológiai, gazdasági vagy éppen személyes szempontok motiválják a döntéshozót az elérhető szakmaiság helyett.

Azt sem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül, hogy kifejezetten rossz emlékeket idéz, éppen ezért önmagában is elrettentő hatású az intellektuális függetlenség központi szűkítése vagy korlátozása. Ráadásul mindenféle pedagógiai és szakmai alapelvnek is ellentmond, hiszen ebben a kérdésben éppen elegendő lenne lokálisan döntéseket hozni, amelyek illeszkednek az adott közeg igényeihez. Aki járt már valaha iskolában, és valamennyire ismeri annak élő és organikus rendszerét, az pontosan tudja, hogy minden tanár és minden tanulócsoporthoz más és más, éppen ezért hiba azt gondolni, hogy a szűkített mozgástér egyformán alkalmas mindenkinek. Ez elsősorban pedagógiai kérdés, hiszen akad olyan közeg, ahol az egyik oktatási módszer hatékony, egy másik azonban kevésbé működik, máshol pedig éppen fordítva. Azt, hogy hol melyik a működőképes, senki sem tudja biztosabban és jobban, mint az ott tanítók, éppen ezért adott esetben a tankönyvek kiválasztását bőven elegendő lenne munkaközösségi vagy iskolavezetési szinten egyeztetni egy ellenőrzött, de valódi választási lehetőséget kínáló lista alapján. Valójában, kicsit eltávolodva a problémától, az sem lenne ördögtől való elképzelés, ha a megfelelő fázisban a szülők és a diákok képviselőit is be lehetne vonni egy-egy döntéshozatali mechanizmusba. A szuverenitás szabadsággal, de ugyanakkor felelősséggel is jár, az iskolákban az egyes tanárok, a munkaközösségek, továbbá az intézményvezető éppen elegendő kontrollt és döntési szintet jelentenek.

A szubszidiaritás elve mellett fontos kérdés a differenciálás ügye is, hiszen iskola és iskola között jelentős az eltérés, még ha nyíltan ritkán beszélünk is erről. A valóságban ma nem egyenértékű az a két gimnáziumi érettségi, amelyet egy gyengébb iskolában és egy elit helyen szerez valaki. Jogilag és hivatalosan természetesen nincs különbség, az érvényesüléssel, például a továbbtanulási esélyekkel összefüggésben azonban a kettő ég és föld. Általánosságban ugyanis igaz, hogy egy elit gimnázium diákja ma olyan készségeknek, képességeknek és tudásnak lehet a birtokosa, amelyeket egy másik típusú középiskola tanulója az esetek nagy részében nem vagy sokkal komolyabb áldozatok árán tud megszerezni. Nem működik jól az a szisztéma, amelyik nem tud az egységhez közelítő feltételeket biztosítani a fiatalok számára. Természetesen csak és kizárólag abban az esetben elfogadható ez a folyamat, ha az átlagos közelít a színvonalasabbhoz, nem pedig fordítva. Jelen esetben a továbbtanulással kapcsolatos döntés valójában már az általános iskola megválasztásánál eldőlt, hiszen a nem megfelelő képzési keretek szinte lehetetlenné teszik az átjárást.

Mi lehet ebben az esetben a megoldás? Továbbra is azt állítom, hogy csakis a társadalmi és szakmai egyeztetés. Alapvetően ugyanis ez a kérdés is a rendszer generális problémájára világít rá, a toldozás-foldozás nem elegendő. Addig, amíg nem megbecsültek és motiváltak a pedagógusok, addig, ameddig a mindenkori politikai elit nem tekint stratégiai területként az oktatás világára, addig nincs megoldás. Az elhivatott és művelt tanár, a rátermett, agilis és befolyásos intézményvezető, a megfelelő szociokulturális környezet, azaz a megnyugtató családi háttér és társadalmi státus – leginkább ma ezek határozzák meg az érvényesülés és a sikeresség kereteit. Hihetetlenül nagy ma például a verseny azért, hogy a diák a jónak tartott középiskolák egyikébe bejusson. Sok esetben akár nyolcszoros-tízszeres túljelentkezéssel is számolni kell. Miközben például a tanárképzés átalakításával javítani kellene a pedagógusok és az oktatás helyzetén, tágabb értelemben vett társadalom- és szociálpolitikai beavatkozásokra is szükség lenne. Ennek keretében a tehetséges, de nehéz szociális körülmények között élő gyerekeknek támogatási programot kellene indítani, hiszen egy jól működő iskolarendszer a társadalmi mobilitás lehetőségével mérsékelhetné a jelenleg meglévő egyenlőtlenségeket. Érdemes lenne valóban differenciálni a középiskolai képzést, át kellene gondolni az érettségi és a felvételi jelenlegi szerepét és súlyát, újfajta tantárgyi struktúrára és tartalomra is szükség lenne, ahogyan a tudás értékteremtő erejét is növelni lehetne, de csak és kizárólag a társadalmi és szakmai egyeztetést és konszenzust követően. Az lenne az ideális, és akkor működne megfelelően a rendszer, ha nem az határozná meg egy fiatal érvényesülésének lehetőségeit, hogy milyen családba és régióba született, mennyire volt szerencséje az iskolaválasztással és a kortárs csoportokkal, hanem ha az ország bármely pontján általános iskolába beiratkozó diák valódi esélyt kaphatna képességeinek kibontakoztatására, a továbbtanulásra.